

SZÓKA BERNADETTE

Túl a nemzeti nyelveken

Ha Svájcra gondolunk, elsőként az jut eszünkbe, hogy itt az emberek beszélnek németül, franciául, olaszul, rétorománul. A többnyelvűség, az ebből adódó multikulturális viszonyok az ország fontos ismérvei, amelyek a nemzeti identitás alapját képezik. Ám nem szabad figyelmen kívül hagyni a lakosságnak azt a – nem is kis – részét, melynek anyanyelve nem a négy nemzeti nyelv egyike.

A XIX. századig Svájcban nagy számban vándoroltak ki lakosok Észak-Amerikába, Dél-Amerikába, Ausztráliába és a szomszédos országokba. A század végétől azonban az iparosodásnak köszönhetően Svájc kedvelt bevándorlási célpont lett; 1890-ben először a kivándorlóknál több bevándorlót regisztráltak. 1914-re a külföldi származásúak száma elérte a mintegy 600 ezret. Ezért az államszövetség hatáskörébe tartozó menekültügyi és külföldi munkaerő-politika célul tűzte ki a külföldiek bevándorlásának korlátozását, így a második világháború idejére 223 ezerre csökkent a számuk. A világháború után a kedvező gazdasági fejlődést követően azonban újra megnőtt a külföldi munkaerő iránti kereslet. Elsősorban Olaszországból érkeztek munkavállalók. Az 1960-as évek közepéig Svájc korlátozta a munkavállalási engedélyek érvényességét, ettől függetlenül 1970-ben a külföldiek száma elérte az 1 milliót. A svájciak körében nagy ellenszenvet váltott ki a lakosság összetételének változása, s a hivatalok igyekeztek korlátozni a bevándorlást. 1994-re a külföldiek aránya mégis elérte a lakosság 20%-át.

A legális bevándorlásokon túl a második világháború után számos menekült is érkezett Svájcba: 1956-ban 14 ezer magyar, 1968-ban 12 ezer cseh és szlovák, valamint néhány ezren Tibetből, Chiléből, Indokínából. 1980-tól főleg a Törökországból, Libanonból, Srí Lankából és az egykori Jugoszláviából érkező menekültek száma nőtt. A balkáni háborúk végétől csökkent a menedékkjogot kérők száma; az 1999. évi 46 ezer keresettel szemben ma körülbelül 10 ezer kérvényt nyújtanak be évente.¹

Svájc menekültügyi politikája nem tér el erőteljesen a külföldiekre és a munkaerő-piacra vonatkozó politikájától. A migráció és az integráció a politika két pillére, melyben a svájci és a külföldi lakosság érdekei szorosan összefonódnak. Éppen ezért alap-

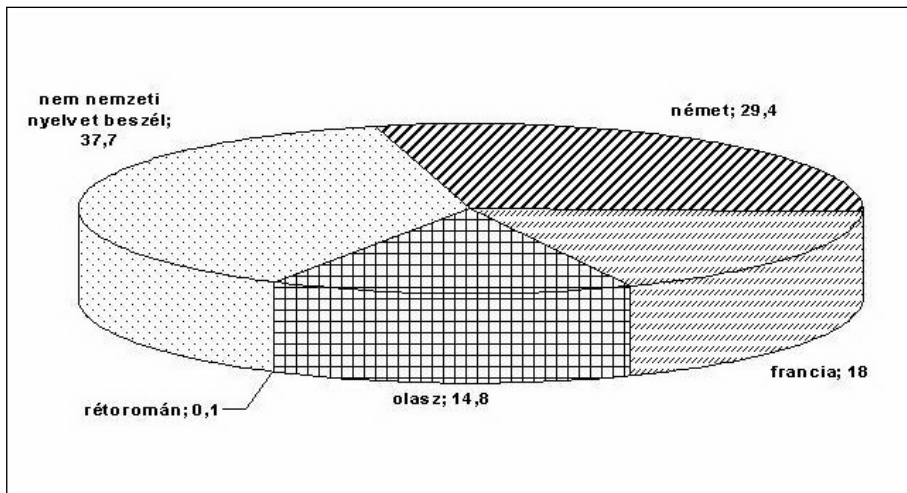
¹ 2007-ben Svájcban 10.387 menekültügyi kérelmet adtak be. Ebből például Eritrea: 1662, Szerbia: 953, Irak: 935, Törökország: 621, Srí Lanka: 618 kérelem. Ez az Európára eső kérelmeknek mindössze 4,2%-át teszi ki. A menekültek célállomásai Európában, sorrendben: Svédország, Franciaország, Nagy-Britannia, Görögország, Németország, Olaszország, Ausztria, Belgium, Svájc.

feltétel a migráció helyes kezelése, a biztonsági feladatok megoldása és az integráció támogatása.

A 2008. január 1-én életbe lépett új törvény alapján a nem az Európai Gazdasági Térséghez tartozó országokból csak magas végzettséggel bíró és vezetői pozíció betöltésére képes szakembereket várnak. Előnyt élveznek az ugyanolyan végzettséggel bíró svájci állampolgárok és az Európai Gazdasági Térség országaiból érkező munkavállalók.

Az új törvény további célja, hogy támogassa a külföldiek integrálódását a svájci közösséghez. Ugyanúgy joguk van az állásváltoztatáshoz, egyik kantonból a másikba költözéshez, mint egy svájci állampolgárnak. Az integrációs törekvések főleg a nyelvelsajátításra és a szakmai képzésre irányulnak. A jövőben a tartózkodási engedélyek kiadását egy nyelv vagy egy integrációs kurzus látogatásához kötik. A letelepedési engedély pedig akkor adható ki öt év után, ha sikeresnek bizonyult az integráció (a jelölt jól ismer egy nemzeti nyelvet). A családtagok esetében is lehetséges, hogy a hivatal a családtagot nyelvkurzusra látogatására kötelezze (Migrationsbericht 2007).

A 2000. évi népszámlálási adatok szerint Svájc összlakossága 7.288.010 fő, melynek 9%-a – azaz 656.539 fő – nem a nemzeti nyelvek egyikét tartja fő nyelvének (Lüdi és Werlen 2005). Ez a szám 5.792.461 svájci és 1.495.549 külföldi állampolgár között oszlik el.² Míg a svájci állampolgárságú lakosok között 92.072 fő (1,6%) nyelven nem valamelyik nemzeti nyelv, addig ez a szám a külföldi állampolgárságúak körében 564.467 fő (azaz 37,7%). A fennmaradó 62,3% az 1. ábra szerint oszlik el.

1. ábra. A külföldi állampolgárságúak által jelölt fő nyelv a 2000. évi népszámlálás alapján, %-ban

² A külföldi állampolgárok aránya 20,52 %, de ennél még nagyobb a szám, ha bele vesszük azokat a svájci állampolgárokat, akik nem a nemzeti nyelvek egyikét beszélik fő nyelvként. Az egyes országok statisztikai hivatalának honlapja alapján a külföldiek aránya Németországban 8,8%, Franciaországban 5,7%, Olaszországban 5,75%, Magyarországon 1,73%.

Azaz a külföldi állampolgárságúak kétharmada Svájc nemzeti nyelveinek egyikét jelölte fő nyelvnek. Az olasz nyelv aránya magas mind az összlakosság (6,5%), mind a svájci állampolgárságúak (4,3%) esetében található arányokhoz képest. Az 1990. évi adatokkal szemben 16,7%-kal nőtt azok száma, akik a nemzeti nyelvek egyikét beszélik. Erősödött a német és a francia nyelv szerepe, csökkent az olasz jelentősége; a rétoromán helyzete pedig változatlan maradt. Mindez Svájc migrációs politikájával, valamint az olaszon túl a többi uniós térség felé való nyitásával magyarázható, hiszen több személy érkezik a német és a francia nyelvű területekről. A bevándorlók második és harmadik generációjának integrációja is jelentős, akik nem svájci állampolgárságúak ugyan, de jól beszélik a helyi nyelvet.

1990-ben a spanyol, délszláv, portugál, török, angol nyelvek voltak a legnagyobb migrációs nyelvek. A változó migrációs hullám következtében tíz évvel később a következő sorrend alakult ki a tizenöt leggyakoribb nemzeti nyelvet figyelembe véve: szerb/horvát, albán, portugál, spanyol, angol, török, tamil, arab, holland, orosz, kínai, thai, kurd, macedón.

Összességében három csoportot különíthetünk el a kisebbségi-többségi nyelv viszonylatában: nemzeti nyelvek a saját nyelvterületükön belül; nemzeti nyelvek a nyelvterületükön kívül; nemzeti nyelvek.

A nemzeti nyelvek mind a négy nemzeti nyelv területén jelen vannak, igaz, eltérő mértékben. Arányuk német nyelvterületen 8,7%, francia nyelvterületen 10,4%, olasz nyelvterületen 6,6%, rétoromán nyelvterületen 3,9%. Érdekesként megjegyzem, hogy a szerb/horvát, albán, török nyelvet beszélők túlnyomórészt német Svájcban, az angol nyelvet képviselők Zürich-Zug régiójában, a Genfi-tó régiójában, valamint Unterwallisban találhatók. A spanyol anyanyelvűek egyenesen szóródnak szét az ország német és francia területén, a portugál ajkúak pedig főként francia Svájcban élnek.

A sikeres migrációs politika feltétele a külföldiek sikeres integrációja, azaz a részvétel és az esélyegyenlőség megteremtése Svájc gazdasági, társadalmi és szociális életében. Ehhez nem csupán a külföldiek igyekezete, a szabályok és a törvények elfogadása szükséges, hanem természetesen a svájci nép nyitottsága és elismerése is; mindez a békés együttélés, a kölcsönös figyelem és tolerancia érdekében.³

Az integráció egyik alapfeltétele a térség nyelvének elsajátítása. Azonban nem szabad elfeledkezni az anyanyelvnek az integrációs folyamatban betöltött szerepéről. Az első nyelv ismeretével főként a fiatalok a munkaerőpiacon is hasznosítható tudással rendelkeznek. Svájcban a mai napig vitatott kérdés, vajon a bevándorlók gyerkeinek tartott anyanyelvi kurzusok hozzájárulnak-e a svájci többnyelvű társadalom fejlődéséhez. Különböző tudományos vizsgálatok rámutattak, hogy ezeknél a gyermekeknél az iskolai sikertelenség az anyanyelv hiányos ismeretére vezethető vissza. Nem a szociális réteghez, hanem a nyelvi csoporthoz való tartozás a döntő. Azok a gyerekek, akik a felsőbb osztályokban továbbtanulnak, matematikából és idegen nyelvekből egynyelvű társaiknál jelentősen jobb teljesítményt mutatnak. A helyi lakosokkal való ismeretség, barátság olyan szociális hálót épít ki, amely hozzájárul a második nyelv fejlődéséhez. Ez nem veszélyezteti az első nyelv individuális szféráját, sőt mindkét

³ In: *Integration*. www.bfm.admin.ch/bfm/de/home/themen/integration.html

nyelv felé erősíti a pozitív hozzáállást. Sok család felcseréli az integrációt az asszimilációval, azaz feladja a saját nyelvét, és otthon is a nemzeti nyelvet beszéli. Az első nyelv alacsony presztízse asszimilációhoz vezethet, ezért sok szülő fél attól, hogy az anyanyelvi kurzusokon való részvétel következtében gyermeke hátrányt szenved a nemzeti nyelv ismeretében.

Másik oldalról azt hangsúlyozza a tudomány, hogy az első nyelv következetes használata a családban emocionális és motivációs fejlődést mutat a gyermeknél. Az első és második nyelv közötti kölcsönös függőség is bizonyított, ugyanis egyik nyelv kompetenciája átvihető a másikba. Ez magában foglalja a nyelvtani ismereteket, szókinccset, beszédet, olvasást, szakmai tartalmú írást. Az interperszonális kommunikációs képességeket a szociális interakciókban használják (Caprez-Krompák 2007).

A fenti sorok utalnak arra, hogy Svájc oktatáspolitikája lehetővé teszi a migrációs nyelvek oktatását. Az anyanyelvi kurzusok – továbbiakban HSK⁴ – története a harmincas évekig nyúlik vissza. Az olasz ajkú politikai menekültek kezdeményezésének az volt a célja, hogy elősegítsék a szülőhazájukba való esetleges visszatérést. Ezáltal a gyermekek könnyebben tudtak visszailleszkedni hazájuk oktatásába. Az 1976. május 14-i ajánlás fordulatot jelentett a HSK történetében. Már nem az esetleges visszatérés megkönnyítése volt a cél, hanem az a törekvés, hogy a bevándorlók minél jobban tudjanak alkalmazkodni Svájchoz. A személyiségfejlesztésre és az integrációra került a hangsúly. 1972-től spanyol nyelven is, 1986-tól pedig már görög, portugál, török és délszláv nyelveken is folyt az oktatás. Az 1983. november 8-i zürichi határozat négy pontban foglalta össze a szabályozást: a HSK kurzusok beépítésének engedélyezése a normál oktatási időbe; a kurzuson szerzett jegy feltüntetése az iskolai bizonyítványban; a jelentkezés szabályozása; az iskolatermek használata és a felügyelet szabályozása. 2003-ban pedig elkészült a HSK kerettanterve, amely meghatározza a kurzusok célját (Caprez-Krompák 2007).

A kurzusok célja, hogy a gyermek a családban elsajátított nyelvet továbbfejlessze és ismereteit az anyanyelvének kultúráján keresztül bővítse. Az anyanyelvi oktatás pozitívan hat a gyerek teljesítményére; gyorsabban képes a második, azaz a helyi nyelvet, később pedig a harmadik nyelvet elsajátítani. A kurzusoknak helyt adó iskolák pedig megfigyelték, hogy a többséghez tartozó gyermekek kisebb előítélettel közelednek a bevándorlók gyermekeihez. A kurzusokon a gyerekek interkulturális képzésben részesülnek azáltal, hogy a családból hozott ismereteket és tapasztalatokat összekötik a svájci közösségben tapasztaltakkal. A képzés fejleszti továbbá a gondolkodásmódot, erősíti az identitástudatot, hozzájárul az iskolai sikerekhez (Truniger 1998).

Az oktatás mellett az integrációs politika másik eszközét jelentik az interkulturális könyvtárak, amelyekből Svájcban az elsőt 1988-ban Renensben hozták létre.⁵ A *Globlivres* 27.612 példányos állománya 272 nyelven kínál olvasnivalót. A beiratkozási díj 1 svájci frank, a kölcsönzés ingyenes. A bellinzonai interkulturális könyvtár 2004 áprilisától várja az olvasókat. Itt 2.200 könyv és 350 dvd, cd, vhs közül választ-

⁴ Heimatliche Sprache und Kultur

⁵ Ma már 16 intézmény van országszerte: Renens, Basel, Thun, Zürich, Genf, Neuenburg, Bern, Sitten, Freiburg, Biel, Winterthur, Bellinzona, Chur, St.Gallen, Lyss és Monthey.

hatnak 15 nyelven. A tagsági díj önkéntes befizetéssel történik, a kölcsönzés pedig itt is ingyenes. A könyvtár állománya többek között a Bibliomedia svájci alapítványnak, adományoknak köszönhető (Conrad 2004: 39). Az interkulturális könyvtár célja, hogy minden látogatónak lehetőséget adjon anyanyelvén olvasni; élénkítse az interkulturális kapcsolatokat a különböző országok, népek és nyelvek között; a külföldi lakosság kultúrájának felértékelésével hozzájáruljon az integrációhoz; találkozóhelyet biztosítson azok számára, akik rövid ideje laknak az országban; valamint bátorítsa a fiatalokat, hogy ápolják anyanyelvüket.⁶

Zürich kantonban 14 különböző nyelven 10 ezer iskolás látogatja a kurzusokat. Az oktatás térben és időben az iskolai oktatáshoz kapcsolódik, és az anyanyelvi országok követségei, konzulátusai vagy a szülői szervezetek finanszírozzák. Azonban nem szabad elfeledkezni a kanton morális támogatásáról, hiszen többek között az iskolák maguk ajánlják a szülőknek a kurzuslátogatásokat, a jelentkezés az iskolákon keresztül történik, a gyermekek segédanyagot kapnak, az órákat az órarendhez igazítják (Truniger 2003).

A HSK kurzusok már óvodáskorban látogathatók, amennyiben azt a helyi iskolai hatóság jóváhagyja, alapvetően azonban az általános iskolai szintre épülnek. A kurzusokon a gyerekek szembesülnek különleges helyzetükkel: különböznek ugyan a származási országhoz kapcsolódó élményeik, mégis a kurzusokon együtt ismerik meg a származási ország vallási, társadalmi, földrajzi és egyéb sajátosságait. Összehasonlítják a származási országuk és Svájc értékrendjét, tudatosítják a hasonlóságokat és különbségeket. Ez elősegíti az integrálódást. Tanulnak a származási ország kultúrájáról, történelméről; megismerik a származási és a befogadó ország aktuális jelenségeit. Megtanulják a különböző kultúrák egymás mellett élését. Az oktatás előtérbe helyezi a „nyelv” és az „ember és környezet” irányelveit. A nyelvet tekintve az alapképességek mellett a nyelvszemlélet kap fontos szerepet. A gyerekek összehasonlítják anyanyelvüket a térség hivatalos nyelvével, azaz Zürich esetében a német nyelvvel, és felismerik, hogy az ismereteik gazdagsága és a kifejezőképességük hogyan segítheti a másik nyelven való ismeretszerzést. Az „ember és környezet” irányelvei az emberi együttélés szabályait, a szociális viszonyok kezelését, a személyes értékrend megítélését foglalják magukban. Bővítik ismereteiket mindkét ország életformájáról és a munkával kapcsolatos szokásairól. Megismerik a múlt és a jelen fontos eseményeit, valamint betekintést nyernek a politikai, gazdasági és társadalmi összefüggésekbe.⁷

Egész Svájcban 16 ezer olasz anyanyelvű gyermek – Bern kantonban 900 – heti 2,5 órában látogatja a HSK kurzust, amely nemcsak a nyelvtani alapismereteket segít elmélyíteni az anyanyelven. Az első két osztályban arról tanulnak, miként ünneplik másképp az olaszok az esküvőt, a karácsonyt, mint a svájciak; a felsőbb osztályokban az olasz régiókról tanulnak, illetve az olasz nyelvtant és helyesírást gyakorolják. Sajnos a 2009-es évre az olaszországi kormány erőteljesen visszaszorította a kurzusok támogatását, így féltő, hogy a nyelv ilyen rendszerű oktatása veszélybe kerül (Pfirter 2008).

⁶ In: *Interkulturelle Bibliotheken*. www.interbiblio.ch

⁷ In: *Rahmenlehrplan. Kurse in heimatlicher Sprache und Kultur (HSK)*.

http://www.edubs.ch/die_schulen/schulen_bs/lehrplaene/hsk/rahmenlehrplan_hsk.pdf

Basel-Stadt és Basel-Landschaft területén 30 nyelven kínálnak HSK kurzusokat. Ez nem csoda, hiszen Bázelen a külföldiek aránya 28%, s a diákok 41%-a kétnyelvű vagy többnyelvű. Ez a 41% 58 különböző nyelvet takar (Bollhalder 2004), közöttük találjuk a magyar nyelvet is. Felvettem a kapcsolatot Steinegger Eszterrel, aki a Bázeli Magyar Iskola és Óvoda Egyesületének vezetőségi tagja. Általa betekintést nyertem a szervezet munkájába.

A magyar iskola és óvoda 2007 decemberétől önálló szervezatként működik szakképzett pedagógusok alkalmazásával. Az óvoda két helyszínen – Bázelen és Liestalban – tart foglalkozásokat szerda délutánonként. Jelenleg húsz, 3 és 7 év közötti gyermekkel foglalkoznak két csoportban. Mondókákat, körjátékokat tanulnak, barátkcsolnak, megünneplik a karácsonyt, az anyák napját. Az iskolai oktatás 2005-ben kezdődött öt fővel, ma már szombat délelőttönként három csoportban 21 tanuló igyekszik megtanulni jól olvasni és helyesen írni magyar nyelven. Tanmenetüket a HSK kurzusok számára készített kerettanterv, illetve a szegedi Mozaik Kiadó integrált olvasókönyve alapján állítják össze. Az óvodában Forrai Katalin *Ének az óvodában*, illetve Zilahi Józsefné óvodapedagógusok számára készített könyve alapján tervezik a foglalkozásokat.

Az iskolai szünetek miatt egy évben csak harminc alkalommal tudnak foglalkozásokat tartani, ezért minden tanítási egységet nagyon meg kell tervezniük. A gyerekek életkorának és iskolai előképzettségének megfelelően állítják össze a célkitűzéseket. Első osztályban a fő cél az olvasás alapjainak az elsajátítása. Másodikban az olvasástechnika fejlesztése és a helyesírási alapok megismertetése. Harmadikban az értő olvasás és a szókinccs bővítése mellett a helyesírás gyakorlása. Negyedikben pedig a fogalmazás, a szófajok és a mondatok mellett történelmi alapokat is tanítanak.

A gyerekek érdeklődők, szorgalmasak; szívesen látogatják a kurzusokat. A tanulók félévente kapnak egy német nyelvű igazolást a tanfolyam eredményes látogatásáról, amelyet a svájci tanító bejegyezhet a svájci bizonyítványba is. Továbbá minden diákjukról félévente írnak egy szöveges értékelést is magyar nyelven arról, hogyan sajátította el a kitűzött célokat és milyen a magaviselete és a szorgalma. Arra is volt már példa, hogy ezt a dokumentumot magyarországi iskolában is elfogadták, s ezért az oda beiratkozó elsős gyerekeknek nem kellett magyarból vizsgáznia, csak matematikából. Az idei évben kísérleti jelleggel egy új német nyelvű bizonyítványt is adhatnak a diákjaiknak. A bizonyítvány a svájci bizonyítvány melléklete lesz, és a gyermek nyelvtudását az Európai Nyelvi Portfólió alapján értékeli. Ez olyan kísérlet, amelyben öt másik HSK iskola mellett a Bázeli Magyar Iskola is részt vesz. Emiatt a tanároknak sok kötelező továbbképzésen kellett részt venniük, hogy megtanulják, hogyan, milyen módon kell a gyerekek tudását vizsgálni és értékelni. Megjegyzendő, hogy ezért a tanárok semmilyen anyagi ellenszolgáltatásban nem részesülnek, csupán morális elismerést kapnak.

A legtöbb gyerekekkel és családdal elveszik a kapcsolat, ha valamilyen oknál fogva nem járnak tovább a magyar iskolába. Ezt a pedagógusok nagyon sajnálják, ám mindenkivel nehéz is lenne tartani a kapcsolatot, hiszen szinte mindenkinek más a lakóhelye és a sorsa; valamint a gyerekek különböző iskolákba járnak.⁸ A különböző kan-

⁸ Például Waldorf iskolába; nemzetközi iskolába, ahol angol a tanítási nyelv.

tonok is nehezítik a helyzetet, mivel mindenhol más a szünetek rendje, s másként történik a gyerekek értékelése is.

Elmondható, hogy Svájc – noha elsődleges céljának tekinti a bevándorló népek integrációját az államszövetség területén élők harmonikusabb együttélése érdekében – igyekszik a lehetőséget biztosítani az újonnan érkezők számára saját nemzeti identitásuk megőrzésére, hiszen az ország történelmi fejlődésének, mai fejlettségének is egyik kulcsa a sokszínűség.

IRODALOM

- Bollhalder, S. (2004): Basel ist stolz auf seine Sprachenvielfalt. *Babylonia* 1/04. pp. 28–31.
- Caprez-Krompák, E. (2007): Die Bedeutung der Erstsprache im Integrationsprozess. *Terra Cognita* 10/2007. pp. 72–75.
- Conrad, F. (2004): Nel cuore di Bellinzona la prima Biblioteca interculturale della Svizzera italiana. *Babylonia* 1/04. p. 39.
- Integration*. www.bfm.admin.ch/bfm/de/home/themen/integration.html
- Interkulturelle Bibliotheken*. www.interbiblio.ch
- Lüdi, G. – I. Werlen (2005): *Sprachenlandschaft in der Schweiz*. Neuchâtel: Bundesamt für Statistik, pp. 7–22.
- Migrationsbericht 2007* (2008). Bern-Wabern: Bundesamt für Migration, pp. 7–20.
- Pfirter, E. (2008): *Italienischkurse in Gefahr*.
<http://www.derbund.ch/bern/Italienischkurse-in-Gefahr/story/18545388>
- Rahmenlehrplan. Kurse in heimatlicher Sprache und Kultur*.
http://www.edubs.ch/die_schulen/schulen_bs/lehrplaene/hsk/rahmenlehrplan_hsk.pdf
- Truniger, M. (1998): *Zum Unterricht in Migrationssprachen (Nicht-Landessprachen) innerhalb eines Gesamtsprachenkonzepts*.
http://sprachenkonzept.franz.unibas.ch/Annexe_6.html
- (2003): *Sprachen der Migration in den Schulen: ein riesiges Potential*.
http://www.vsa.zh.ch/file_uploads/bibliothek/k_214_SchuleundMigration/k_242_Lehrerinnen-undBehrd/k_353_HSK/1611_0_Artikel_HSK-Kurse_BAK.pdf